

morepress

morepress.unizd.hr

SPONDE

RIVISTA DI LINGUE, LETTERATURE E CULTURE TRA LE DUE SPONDE DELL'ADRIATICO

ČASOPIS ZA JEZIKE, KNJIŽEVNOSTI I KULTURE IZMEĐU DVIJU OBALA JADRANA

A JOURNAL OF LANGUAGES, LITERATURES AND CULTURES BETWEEN THE TWO ADRIATIC COASTS

2/1 | 2022

(I) REVERZIBILNOST LEKSIČKIH BINOMA U TALIJANSKOME I HRVATSKOME JEZIKU

DAMIR MIŠETIĆ

IRINA BUDIMIR

Sveučilište u Mostaru

UDK: 811.131.1'373.7

Original research paper

Primljen / Ricevuto / Received: 15. 2. 2022.

Prihvaćen / Accettato per la pubblicazione /

Accepted for publication: 25. 4. 2022.

Stabilnost strukture važno je frazemesko obilježje, koje se na početku razvoja frazeologije kao znanstvene discipline jasno ograničilo i istaknulo. Međutim, istraživanja temeljena na analizi mrežnih korpusa pokazuju da pojedina obilježja zahtijevaju drugačiji pristup. Stabilnost strukture ne isključuje se iz popisa temeljnih obilježja frazema, ali se sve više smatra relativnom, dok se varijabilnost frazema naglašava kao značajka koja također bitno obilježava frazeme. To vrijedi za sve frazeološke podvrste uključujući i leksičke binome. Različiti tipovi varijacije obilježavaju i same binome, ali o njihovoj reverzibilnosti, odnosno topološkoj varijaciji nisu postojala opsežnija istraživanja. Unatoč manjkavosti frazeografske obradbe leksičkih binoma, mnogi od njih pokazuju visok postotak reverzibilnosti. Raščlambom se ekscerpiranih primjera iz korpusa talijanskoga i hrvatskoga jezika reverzibilnost potvrđuje kao bitno obilježje leksičkih binoma.

KLJUČNE RIJEČI:

frazemi, binomi, varijacija, slijed sastavnica, ireverzibilnost

1. Uvod

Leksički binomi redovito plijene pozornost u frazeološkim istraživanjima. Zahvaljujući svojoj strukturi – sastoje se uglavnom od dviju sintaktički jednakovrijednih sastavnica¹ koje najčešće pripadaju istoj vrsti riječi i povezane su sastavnim veznikom *i* ili nekim drugim veznikom, uz mogućnost bezvezničkoga povezivanja – ispunjavaju sve kriterije koje bi sveza riječi trebala imati da bi se držala frazemom. Posrijedi su dakle leksikalizirane višerječne sveze, složeni leksemi, relativno čvrste strukture, nerijetko obilježeni idiomatičnošću. Prema Burgeru o binomima govorimo "kada su posrijedi ili dvije različite riječi iste vrste, spojene veznikom ili $\emptyset$, čiji je redosljed (više ili manje) određen, kada je posrijedi (više ili manje) ireverzibilna veza, ili ako dvije identične riječi ulančane veznicima ili prijedlozima tvore čvrstu vezu" (Burger, Buhofer i Sialm 1982: § 2.3.6.)².

Binomi su se počeli proučavati potkraj pedesetih godina 20. stoljeća u raznim jezicima (Malkiel 1959). Posljednjih godina proučavali su se i u kontekstu frazeoloških istraživanja u talijanskome (Masini 2006) te kontrastivno s drugim jezicima (Benigni 2012, Ljubičić i Mišetić 2021). Proučavao se i slijed sastavnica unutar binoma, raspravljajući o kriterijima, bilo semantičkima i metričkima (Mišetić 2018) bilo fonološkima (Budimir i Mišetić 2020) koji utječu na to da se jednoj sastavnici daje prednost u odnosu na drugu. Dosad pak nije provedeno opsežnije istraživanje o ireverzibilnosti odnosno reverzibilnosti binoma u talijanskome i u hrvatskome jeziku. Kelih (2014) je jedan dio svojih istraživanja u slovenskome jeziku posvetio metodologiji primjene statistike u istraživanju binoma, dok je glede reverzibilnosti binoma ukazao da se može sustavno istraživati ireverzibilnost pojedinih sastavnica binoma (Kelih 2017), u istraživanju iz 2020. godine (Kelih 2020) raspravlja o njihovoj čestotnosti i reverzibilnosti te mogućoj klasifikaciji na temelju pretraživanja mrežnih korpusa.

Suvremena istraživanja u digitalnim korpusima s velikim brojem pojava omogućuju bolji uvid u stvarnu uporabu leksičkih binoma u suvremenome talijanskom i hrvatskom jeziku, a kvantitativni pristup svakako može pridonijeti rasvjetljavanju te problematike i dublje prodrijeti u zakonitosti varijabilnosti frazema, o ovome slučaju jednog od njezinih ostvaraja, varijacije, i to konkretno topološke³ u

¹ Obje sastavnice moraju biti na istoj sintaktičkoj razini, tj. ne smiju ovisiti jedna o drugoj.

² Navode iz članaka i knjiga na njemačkome, talijanskome i francuskome jeziku preveli su autori rada.

³ U frazeološkoj se literaturi uglavnom spominje ireverzibilnost binoma, no u kontekstu istraživanja varijabilnosti frazema taj pojam nazivamo i topološkom varijacijom (v. Mišetić 2021: 107).

odnosu na stabilnost strukture koja se uglavnom povezuje s leksičkim binomima.

Podatci iz korpusa svakako bi trebali omogućiti "intersubjektivni, – tj. objektivniji – opis jezika" (Hallsteinsdóttir i Farø 2006: 4) bez ikakvih presupozicija i isticanja intuicije samoga istraživača jer i sami svjedočimo da intuicija u slučaju (i) reverzibilnosti leksičkih binoma itekako može zavarati i iskusna istraživača.

Cilj je ovoga rada pretraživanjem mrežnih korpusa (*itWaC* za talijanski jezik i *hrWaC* za hrvatski jezik) provjeriti uporabu leksičkih binoma dobivenih ekscerpiranjem primjera iz jednojezičnih i dvojezičnih talijanskih i hrvatskih frazeoloških rječnika te digitalnih frazeoloških rječnika u obama jezicima, s posebnim osvrtom na topološku varijaciju, odnosnu njihovu možebitnu (i)reverzibilnost u sinkronijskoj uporabi.

2. (I)reverzibilnost binoma – teorijska promišljanja

U talijanskim i hrvatskim frazeološkim i općim rječnicima polazi se uglavnom od činjenice da su leksički binomi ireverzibilni i da je slijed njihovih sastavnica strogo određen ili se daje prednost jednoj sastavnici u odnosu na drugu. Čak se i u recentnim tiskanim rječnicima za koje se napominje da su rađeni uz pomoć digitalnih korpusa, kao i u redovito ažuriranim digitalnim rječnicima, premda se u njih unose mnogi primjeri leksičke varijacije, uglavnom samo za iznimno malen broj primjera navodi da je moguć i obrnut slijed sastavnica. Još je Charles Bally u svome djelu *Traité de stylistique française* naglasio "da su te riječi raspoređene u nepromjenjivome slijedu i da se ne mogu odvojiti drugim riječima" (Bally 1909: 75). To je uvjerenje vrijedilo za frazeologiju općenito i nedvojbeno je imalo utjecaja na njezine pokušaje normiranja i uvelike je obilježilo leksikografsku obradbu frazema. Istraživanja u mrežnim korpusima pak pokazuju da je varijabilnost također bitno obilježje frazema. To se može vidjeti i u slučaju leksičkih binoma.

U korpusu zacijelo postoji znatan broj ireverzibilnih binoma, ali mnogi binomi ipak pokazuju manji ili veći stupanj reverzibilnosti. Ireverzibilni binomi imaju samo jedan slijed, uglavnom hrv. *A i B* (tal. *A e B*). Obrnutim slijedom sastavnica binom bi se na neki način narušio, ne bi imao svoje frazeološko značenje. U slučaju reverzibilnih binoma osim slijeda primjerice hrv. *A i B* (tal. *A e B*), moguć je i obrnuti slijed, dakle hrv. *B i A* (tal. *B e A*). Pri tome se ne gubi frazeološko značenje. Isto vrijedi i za uporabu drugih veznika, prijedloga ili asindetsko povezivanje: hrv. *A ili B* (tal. *A o B*), hrv. *ni A ni B* (tal. *né A né B*), hrv. *od A do B* (tal. *da A a B*), hrv. *A-B* (tal. *A-B*) itd.

Izraženo formulom koja obuhvaća glavne tipove binoma u talijanskome i hrvatskome, ireverzibilan binom dopuštao bi samo slijed: [(C)[A]X C [B]X]Y,⁴ reverzibilni pak binom dopuštao bi i slijed: [(C)[B]X C [A]X]Y.

Niz čimbenika utječe na izbor one sastavnice kojoj se daje prednost. Ukratkome ćemo spomenuti najvažnije. Semantičko-pragmatički čimbenici igraju svaka veliku ulogu (usp. Mišetić 2018), prema Malkiel (1959) i Ross (1980): razne semantičko-pragmatičke hijerarhije u europskim jezicima bitno obilježavaju linearni slijed sastavnica (primjerice: živo prethodni neživomu, odraslo prethodi neodraslomu, opće prethodi posebnomu itd.). I metrička ograničenja, odavno prepoznata, često određuju prednost pojedine sastavnice. Njima valja dodati i fonološke kriterije (usp. Budimir i Mišetić 2020), pa tako, primjerice, sastavnice sa suglasnikom koji je slabiji na ljestvici opstruentnosti prethode sastavnicama sa suglasnikom koji je jači na ljestvici opstruentnosti itd. U duhu optimalnosne teorije (Mišetić 2018: 310) svi ti kriteriji nazivaju se ograničenjima. Ograničenja su prekršiva i među njima postoji hijerarhija (usp. Müller 1997). Fenk-Oczlon (1989) na temelju istraživanja čestotnosti sastavnica binoma tvrdi da sastavnica binoma koja ima veću čestotnost prethodi sastavnici s manjom čestotnosti: *more frequent before less frequent*. Danas se pak polazi od činjenice da više različitih čimbenika djeluje na slijed sastavnica. Masini (2006: § 2.) govori o tzv. "multifaktorskoj perspektivi", tj. uzimajući u obzir istodobno djelovanje više različitih čimbenika, moguće je razumjeti slijed sastavnica binoma u današnjoj sinkronijskoj jezičnoj uporabi.

3. Opće napomene o pretraživanju mrežnih korpusa

Na temelju primjera binoma u talijanskome i hrvatskome jeziku ekscerpiranih iz jednojezičnih frazeoloških rječnika, tiskanih ili mrežnih, stvoren je korpus od 311 binoma u talijanskome i 596 binoma u hrvatskome čiju smo porabu i (i)reverzibilnost provjeravali u mrežnim korpusima, i to *itWaC* za talijanski jezik i *hrWaC* za hrvatski jezik. Nije potvrđeno 75 ekscerpiranih binoma u talijanskome mrežnom korpusu *itWaC*. Neki su imali jednu ili dvije pojavnice, primjerice: *non essere né cotto né crudo* dosl. *ne biti ni kuhan ni sirov* 'biti bez osobnosti, beznačajan' jedna pojavnica, *mescolare ebrei e samaritani* dosl. *miješati Židove i Samarijce* 'miješati

⁴ Ova formula preuzeta je s mrežne stranice: *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti* <[https://www.treccani.it/enciclopedia/binomi-irreversibili_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/>](https://www.treccani.it/enciclopedia/binomi-irreversibili_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/>) (pristupljeno 21. studenoga 2021.). Sastavnice A i B pripadaju istoj leksičkoj kategoriji X, a C predstavlja vezni element, koji može izostati. Y predstavlja izlaznu kategoriju.

stvari koje ne idu skupa' dvije pojavnice. Većina nije imala nijednu pojavnicu.

U mrežnome korpusu *itWaC* 7 binoma nije se pojavljivalo u obliku navedenome u rječnicima, primjerice oblik *lalfa e l'omega* dosl. *alfa i omega* 'potpunost, sve' nije se pojavljivao u korpusu, a oblik *alfa e omega* imao je 38 pojavnica. U daljnju raščlambu ušlo je 236 talijanskih binoma.

U raščlambu nije ušlo ni 95 binoma hrvatskoga jezika koji se ne pojavljuju u *hrWac-u*. Većinom su to binomi iz starijega razdoblja ili su regionalno obilježeni ili ih potvrđuju samo rječnici tzv. rječnički fosili⁵: *dobiti barut i olovo, od beške i motike*. Međutim, takvi binomi potvrđeni su u književnim korpusima kao primjerice u korpusu *Hrvatska jezična riznica* ili *Bosanskohercegovački mrežni korpus (bsWac)*. Dakle, raščlanjen je 441 binom iz hrvatskoga jezika.

Prilikom istraživanja uporabe binoma valjalo je vrlo pomnjivo odvojiti binome, s frazeološkim značenjem, od parova riječi slobodnoga značenja, što osobito u slučaju frekventnih binoma nije bio jednostavan posao. K tome, valjalo je odvojiti (uvriježene) inačice od (okazionalnih) modifikacija, ali i čestih jezičnih igara te mogućih pogrješaka i omaški (v. Mišetić 2021: 107).

4. Rezultati raščlambe (i)reverzibilnosti leksičkih binoma u talijanskome i hrvatskome jeziku

Za raščlambu u talijanskome jeziku, kao što je navedeno, kao polazište služio nam je korpus od 311 leksičkih binoma potvrđenih u talijanskim frazeološkim, tiskanim i mrežnim rječnicima⁶, ali dvije vrste binoma nisu uzete za daljnju raščlambu:

1. Binomi koji nisu potvrđeni u korpusu *itWaC* (75 binoma)
2. Binomi koji u svojoj strukturi imaju identične sastavnice, primjerice: *passare di bocca in bocca* dosl. *prelaziti iz usta u usta* 'brzo se proširiti (npr. vijest)' ili *un faccia a faccia* dosl. *licem u lice* 'sučeljavanje s nekom osobom' (18 binoma).

U današnjoj sinkronijskoj jezičnoj uporabi talijanskoga jezika postoje 152 ireverzibilna binoma (70 %): posrijedi su binomi koji dopuštaju samo jedan slijed

⁵ Pojam *rječnički fosil* u frazeološkoj literaturi (v. Sadikaj 2010: 50) podrazumijeva one riječi ili binome koje rječnici prenose jedni iz drugoga i takve su riječi potvrđene samo u rječnicima, ali ne i u korpusima.

⁶ Za stvaranje korpusa talijanskih binoma služili su nam tiskani rječnici Sorge (1997), Pittano (2014) te mrežni rječnik Quartu i Rossi (v. Mrežni izvori).

sastavnica. Obrnut slijed imao je u nekim slučajevima samo jednu, dvije ili tri pojavnice, primjerice: *a destra e a manca* dosl. *desno i lijevo* 'posvuda' (1441) – *a manca e a destra* dosl. *lijevo i desno* (2); *da capo a piedi* dosl. *od glave do pete* 'posve' (546) – *da piedi a capo* dosl. *od pete do glave* (3).

U tome slučaju moguće je da se uopće i ne radi o topološkim inačicama, nego o modifikacijama⁷ kao primjerice: <fare> *fulmini e saette* (82) dosl. <činiti> *munje i strjelice* 'silno se razljutiti' – *saette e fulmini* (3) dosl. *strjelice i munje*, koje su stvorene za potrebe jednoga teksta te o jezičnim igrama kao primjerice *casa e chiesa* (84) dosl. *kuća i crkva* 'posve predan(a) obitelji i vjeri' – *chiesa e casa* (2) dosl. *crkva i kuća*, ali i omaškama i pogrješkama na koje se često može naići pretražujući mrežne korpuse. I u tim primjerima nije uvijek bilo jasno je li posrijedi modifikacija, jezična igra ili pogrješka.

Postoje slučajevi u kojima obrnuti slijed pojavnica nema frazeološko značenje. To potvrđuje binom *aspetta e spera* dosl. *čekaj i nadaj* se⁸ (81) čiji je obrnuti slijed pojavnica *spera e aspetta* dosl. *nadaj se i čekaj* (2) obična koordinativna sintagma.

U većini slučajeva nije postojao nijedan primjer uporabe binoma s obrnutim slijedom leksičkih sastavnica, primjerice: *mettere a ferro e fuoco* 'uništiti, poharati' (960) – *mettere a fuoco e ferro* dosl. *staviti na vatru i željezo* (0); *di male in peggio* dosl. *iz zla u gore* 'pronaći gori lijek od bolesti' (245) – *di peggio in male* dosl. *iz gorega u zlo* (0).

Reverzibilno je, tj. dopuštaju oba slijeda, 66 (30 %) binoma.

Približno isti broj pojavnica u obama sljedovima ima 5 primjera, tj. 8,3 % od ukupna broja reverzibilnih binoma primjerice: *notte e dì* dosl. *noć i dan* 'stalno, neprekidno' (78) – *dì e notte* dosl. *dan i noć* (72).

U većini slučajeva postoje velika odstupanja čestotnosti primjera binoma sa slijedom sastavnica: *pelle e ossa* dosl. *koža i kosti* 'posve mršav' (152) – *ossa e pelle* dosl. *kosti i koža* (13).

Za raščlambu u hrvatskome jeziku ekscerpirano je 596 binoma u kanonskome obliku iz frazeoloških rječnika hrvatskoga jezika⁹. Dvije vrste binoma nisu uzete za daljnju raščlambu:

⁷ Modifikacije skupa s inačicama predstavljaju dva ostvaraja varijabilnosti. Često ih nije lako odvojiti od inačica, no uglavnom su stvorene za potrebe jednoga teksta i okazionalne su (Burger 2015: 24), a značenje im ovisi o kontekstu u kojem se nađu i sl.

⁸ Taj se binom ironično rabi kako bi se koga upozorilo da ne očekuje nešto što vjerojatno nije ostvarivo.

⁹ Za stvaranje korpusa binoma hrvatskoga jezika služili su nam tiskani rječnici Matešić (1982), Matešić et al. (1988), Menac, Fink Arsovski i Venturin (2014) te mrežni rječnik *Baza frazema hrvatskoga jezika* (v. Mrežni izvori).

Binomi koji nisu potvrđeni u korpusu *hrWaC* (95 binoma).

Binomi koji u svojoj strukturi imaju identične sastavnice, primjerice: *pedalj po pedalj, pola pola, od dana do dana, od časa do časa, ...* (60 binoma).

Svojstvo ireverzibilnosti pokazalo je 295 binoma (67 %). Manji broj ireverzibilnih binoma ima samo jednu, dvije ili tri pojavnice. Takve bi se pojavnice mogle smatrati: modifikacijama: *alfa i omega* (preko 1000) – *omega i alfa* (2); mogućim jezičnim igrama: *cici mici* (65) – *mici cici* (1) i *danas-sutra* (preko 500) – *sutra-danas* (2); mogućim pogrješkama: *dan za danom* (1000) – *danom za dan* (1); *borba na život i na smrt* (83) – *borba na smrt i na život* (1).

Svojstvo reverzibilnosti od ukupna broja analiziranih binoma pokazuje 146 binoma (33 %), a od toga 137 binoma (93 %) u *hrWaC-u* ima više od 4 pojavnice, npr.: *brže bolje* (1600) – *bolje brže* (6), *amo tamo* (221) – *tamo amo* (102), a ostali (9 binoma ili 6 %) s 4 pojavnice kod kojih je velika razlika u broju pojavnica jednoga i drugoga slijeda: *drvljem i kamenjem* (456) – *kamenjem i drvljem* (4); *zlo i naopako* (251) – *naopako i zlo* (4); *slika i prilika* (852) – *prilika i slika* (4) i sl.

Neki binomi pokazuju velika kolebanja u broju pojavnica:

dijeliti (davati) kapom i šakom (134) – *dijeliti (davati) šakom i kapom* (1590); *dušom i srcem* (241) – *srcem i dušom* (560); *dušom i tijelom* (500) – *tijelom i dušom* (100); *jučer i danas* (1015) – *danas i jučer* (100); *ni manje ni više* (4590) – *ni više ni manje* (1930); *snijeg i led* (446) – *led i snijeg* (86); *živ i zdrav* (891) – *zdrav i živ* (22).

Od ukupna broja reverzibilnih binoma više od 4 pojavnice vrlo malo primjera, njih 10 (7,2 %) pokazuje skoro približan broj pojavnica u obama sljedovima: *Janko i Marko* (10) – *Marko i Janko* (7), *miris i okus* (545) – *okus i miris* (537), *stid i sram* (73) – *sram i stid* (70).

Postoje neki primjeri koji se u rječnicima navode kao reverzibilni binomi (npr. *dolom i gorom*), a s obzirom na to da je broj pojavnica u *hrWac-u* manji od 4 *dolom i gorom* (2) – *gorom i dolom* (8) ta se topološka inačica ne može smatrati reprezentativnom u korpusu i predstavlja ireverzibilan binom u današnjoj sinkronijskoj jezičnoj uporabi hrvatskoga jezika¹⁰.

¹⁰ Taj se binom u knjižnome potkorpusu *Hrvatske jezične riznice* (vidi *riznica.ihj.hr*) pojavljuje u objema inačicama *dolom i gorom* (3) – *gorom i dolom* (9).

5. Izračunavanje indikatora ireverzibilnosti

Razvidno je da rječnici imaju različit pristup u obradbi ireverzibilnih binoma: polazi se uglavnom od činjenice da su leksički binomi ireverzibilni i da je slijed njihovih sastavnica strogo određen ili da se daje prednost jednoj sastavnici u odnosu na drugu. Redovito ažurirani digitalni rječnici navode mnoge primjere leksičke varijacije, ali se za iznimno malen broj primjera navodi ireverzibilnost. Uzimajući u obzir frazeografsku obradbu binoma u frazeološkim rječnicima, kojiput nije lako odrediti kanonski oblik binoma zbog razlika u kodifikaciji binoma i njihovih inačica.

Za moguće rješenje toga problema može poslužiti izračun indikatora ireverzibilnosti (Kelih 2017: 197).

Formula je $p_1 = n_1 / n$ gdje je:

n_1 čestotnost binoma slijeda *AB*

n je ukupan broj pojava ($n_1 + n_2$), gdje je n_2 čestotnost binoma slijeda *BA*.

Da bi došli do indikatora ireverzibilnosti, broj se pojava slijeda *AB* podijeli s ukupnim brojem pojava. Ako je indikator vrijednosti 0,5 onda je taj binom reverzibilan, dakle pojavljuje se jednako u oba slijedovima. Ako je vrijednost 1, onda je 100 % ireverzibilna binom.

Binom *alfa i omega*, postoji u oba jezicima, njegov je indikator ireverzibilnosti skoro jedan i skoro je jednak za oba jezika. Taj je binom u oba jezicima ireverzibilan.

tal. *alfa e omega*

$$n_1 = 38$$

$$n_2 = 1$$

$$n = n_1 + n_2$$

$$n = 39$$

$$p_1 = n_1 / n$$

$$p_1 = 0,974$$

hrv. *alfa i omega*

$$n_1 = 1000$$

$$n_2 = 2$$

$$n = n_1 + n_2$$

$$n = 1002$$

$$p_1 = n_1 / n$$

$$p_1 = 0,998$$

U raščlambi je često indikator 1, što pokazuje velik postotak ireverzibilnosti binoma. Velik je raskorak toga indikatora u *hrWac-u* za neke binome. Svojstvo reverzibilnoga binoma ima vrijednost indikatora malo veću od 0,5.

tal. *notte e dì*

$$n_1 = 78$$

$$n_2 = 72$$

$$n = n_1 + n_2$$

$$n = 150$$

$$p_1 = n_1 / n$$

$$p_1 = 0,52$$

hrv. *bijeda i nevolja*

$$n_1 = 15$$

$$n_2 = 13$$

$$n = n_1 + n_2$$

$$n = 28$$

$$p_1 = n_1 / n$$

$$p_1 = 0,53$$

Prema podjeli uobičajenoj u literaturi na talijanskome¹¹ postoji četverostupanjska podjela binoma s obzirom na svojstvo reverzibilnosti:

1. posve ireverzibilni
2. relativno ireverzibilni koji, ako se pojave u obrnutome slijedu, stvaraju razumljive nizove koji pokazuju razlike semantičko-referencijalnoga ili dijafazijsko-dijastratijskoga tipa
3. reverzibilni koji daju prednost jednomu slijedu, a ta se prednost temelji na čestotnosti
4. posve reverzibilni.

Budući da postoji značajan broj posve ireverzibilnih binoma u obama jezicima, bilo da su posrijedi binomi u kojima se obrnut slijed sastavnica uopće ne pojavljuje bilo da imaju manje od četiri pojavnice u velikim mrežnim korpusima (v. Moon 2008 prema Parizoska 2018: 141), odnosno gdje se prepoznaje da su posrijedi ili modifikacije ili jezične igre ili pak pogreške, najlakše je odvojiti posve ireverzibilne binome. Oni predstavljaju najmanji problem za leksikografsku obradu.

Za određivanje ostalih triju kategorija svakako može pomoći spomenuti izračun. Dok bi se vrijednost indikatora za posve reverzibilne binome trebala kretati oko 0,5, što je dosta rijetko, ostalo bi trebali biti reverzibilni binomi koji daju prednost jednomu slijedu ili relativno ireverzibilni koji, ako se pojave obrnuti, stvaraju razumljive nizove koji pokazuju razlike semantičko-referencijalnoga ili dijafazijsko-dijastratijskoga tipa.

Kelih (2017: 199) nudi i drugu mogućnost izračuna s pomoću takozvanoga asimptotskog testa, preuzeta iz matematičke statistike. Ponovno nakon izračuna $n_1/n = p_1$

¹¹ Primjerice na mrežnoj stranici: *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti* <[https://www.treccani.it/enciclopedia/binomi-irreversibili_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/>](https://www.treccani.it/enciclopedia/binomi-irreversibili_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/>) (pristupljeno 27. 11. 2021.).

moguće je provjeriti udaljuje li se p_1 značajno od vrijednosti 0,5, prema formuli:

$$u = \frac{p_1 - 0.5}{\sqrt{p_1(1 - p_1) / n}}$$

Ako je $u > 1,96$, onda je reverzibilnost malena. Ako je pak $u < 1,96$ onda je slijed značajno ireverzibilan.

Na temelju takvih izračuna mogla bi se odrediti kategorija kojoj binomi pripadaju. Nažalost, u njihovoj leksikografskoj obradbi u europskim jezicima dosad ne postoje ni spomenute podjele binoma, a ni jasno određivanje kojoj kategoriji binom pripada. Možda i nisu potrebni složeni izračuni, ali binomi bi se barem mogli podijeliti na posve ireverzibilne, djelomično ireverzibilne, reverzibilne koji daju prednost jednomu slijedu i posve reverzibilne. Kelih (2020) ih dijeli na ireverzibilne, visoko i rijetko reverzibilne binome, što je također dostatna podjela za prikladniji opis slijeda sastavnica binoma.

Svejedno valja imati na umu da korpusnolingvističke metode za potrebe istraživanja omogućuju dobivanje i takvoga tipa podataka koji svakako mogu biti korisni istraživačima, osobito prilikom objave korpusa najčešćih leksičkih binoma u jednom jeziku koji može služiti daljnjim istraživanjima.

6. Zaključne napomene

Unatoč činjenici da su se leksički binomi dugo vremena povezivali s čvrstom strukturom i ireverzibilnošću slijeda sastavnica, rezultati pretraživanja mrežnih korpusa pokazuju da i tu frazemsku podvrstu obilježavaju različiti tipovi varijacije, ujedno i topološka varijacija kojoj je posvećeno ovo istraživanje: slijed je sastavnica oko trećine binoma u sinkronijoj uporabi obaju jezika reverzibilan premda se počesto daje prednost jednomu slijedu. O tome se u frazeografskoj obradbi binoma svakako treba voditi više računa, nego što je to dosad bio slučaj. U obama jezicima ne postoje znatna odstupanja zastupljenosti ireverzibilnih i reverzibilnih binoma. Ovo istraživanje omogućuje daljnja istraživanja slijeda sastavnica binoma koja ukazuju na davanje prednosti nekim sastavnicama u uporabi i na čimbenike koji bi na to mogli utjecati.

Time se svakako otvaraju brojna pitanja poglavito u svezi s frazeografskom obradom leksičkih binoma te njihovim možebitnim normiranjem i određivanjem kanonskoga oblika kao i problemima o kojima će i frazeodidaktika svakako morati povesti računa.

LITERATURA

- BALLY, Charles. 1909. *Traité de stylistique française*. Heidelberg: C. Winter.
- BENIGNI, Valentina. 2012. "I binomi coordinativi in russo: un'analisi costruzionista" u *mediAzioni*, 13.
- BUDIMIR, Irina i Damir MIŠEVIĆ. 2020. *Utjecaj ograničenja prominentnosti slova na slijed sastavnica binoma u talijanskome i hrvatskome jeziku u Identiteti – kulture – jezici. Novi obzori društvenih i humanističkih znanosti*. Mostar: Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 64–77.
- BURGER, Harald. 2015. *Phraseologie - Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- BURGER, Harald, Annelies BUHOFER i Ambros SIALM. 1982. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin – New York: De Gruyter.
- FENK-OCZLON, Gertraud. 1989. "Word frequency and word order in freezes" u *Linguistics* 27. 517–556.
- KELIH, Emmerich. 2014. *Paarformeln und Binomiale im Slowenischen: Ein korpusbasierter Ansatz* u Vida Jesenšek, Peter Grzybek (uredili) *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus / Phraseology in Dictionaries and Corpora*. Maribor, Bieleško-Biała, Budapest, Kansas, Praha: Mednarodna knjižna zbirka ZORA (97). 141–154.
- KELIH, Emmerich. 2017. "Reversibilität von Paarformeln und Binomialen: Methodologische Aspekte" u *Glottology*, 8 (2). 191–201.
- KELIH, Emmerich. 2020. "Gebrauchshäufigkeit und Reversibilität von Binomialen (Paarformeln) im Slowenischen" u *Wiener Slavistisches Jahrbuch (Neue Folge)*, 8. 104–21.
- HALLSTEINSDÓTTIR, Erla i Ken FARØ. 2006. "Neue theoretische und methodische Ansätze in der Phraseologieforschung / New Theoretical and Methodological Approaches to Phraseology" u *Linguistik online*, 27.
- LJUBIČIĆ, Maslina i Damir MIŠEVIĆ. 2021. *Struttura dei binomi lessicali in italiano e in croato* u Aleksandra Saržoska (uredila) *Atti del convegno internazionale. L'italianistica nel terzo millennio: le nuove sfide nelle ricerche linguistiche, letterarie e culturali. 60 anni di studi italiani all' università SS. Cirillo e Metodio di Skopje*. Skopje: Facoltà di Filologia "Blaže Koneski". 105–118.
- MATEŠIĆ, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MATEŠIĆ, Josip et al. 1988. *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. München: Verlag O. Sagner.

- MALKIEL, Jakob. 1959. "Studies on irreversible binomials" u *Lingua*, 8. 113–160.
- MASINI, Francesca. 2006. *Binomi coordinati in italiano* u E. Cresti (uredila) *Prospettive nello studio del lessico italiano*. Firenze: Atti SILFI. 563–571.
- MENAC, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- MENAC, Antica, Željka Fink-Arsovski i Radomir Venturin. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MIŠETIĆ, Damir. 2018. "Slijed sastavnica binoma u talijanskome i hrvatskome jeziku" u *Hum*, XIII, 20. 308–325.
- MIŠETIĆ, Damir. 2021. *Frazemi biblijskoga podrijetla u talijanskome i hrvatskome jeziku*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (trajna poveznica URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:802331>).
- MÜLLER, Gereon. 1997. "Beschränkungen für Binomialbildung im Deutschen" u *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 16. 5–51.
- PARIZOSKA, Jelena. 2018. "Poredbeni frazemi s vlastitim imenicama u hrvatskome – korpusni pristup" u *Славистичку студију (Slavistički studii)*, 18. 139–151.
- PITTANO, Giuseppe. 2014. *Dizionario dei modi di dire*. Bologna: Zanichelli editore.
- ROSS, John. 1980. "Ikonismus in der Phraseologie" u *Zeitschrift für Semiotik*, 2. 39–56.
- SADIKAJ, Sonila. 2010. *Metaphorische Konzepte in somatischen Phraseologismen des Deutschen und Albanischen eine kontrastive Untersuchung anhand von Herz- und Hand-Somatismen*. Univ. Diss. Würzburg.
- SORGE, Paola. 1997. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Roma: Newton & Compton editori.

MREŽNI IZVORI

- Baza frazema hrvatskoga jezika. (URL: <http://frazemi.ihjj.hr>) (pristupljeno u rujnu 2021.).
- Croatian Web Corpus (hrWaC). (URL: <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>) (pristupljeno u kolovozu 2021.).
- Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. <URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/modi-di-dire_\(Enciclopedia_dell%27Italiano\)/>](https://www.treccani.it/enciclopedia/modi-di-dire_(Enciclopedia_dell%27Italiano)/>) (pristupljeno u studenome 2021.).
- Italian Web Corpus (itWaC). (URL: <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>) (pristupljeno u kolovozu 2021.).
- Quartu, Monica i Elena Rossi. *Dizionario dei modi di dire*. (URL: <https://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/a.shtml>) (pristupljeno u rujnu 2021.).

(Ir)reversibilità dei binomi lessicali in italiano e in croato

RIASSUNTO

La stabilità della struttura è una caratteristica dei frasemi assai importante, che all'inizio dello sviluppo della fraseologia come disciplina scientifica era chiaramente delimitata e messa in rilievo. Tuttavia, le ricerche recenti basate sull'analisi dei web corpora nazionali mostrano che certe caratteristiche dei frasemi richiedono un approccio più differenziato, per cui la stabilità della struttura, non escludendola dall'elenco delle caratteristiche essenziali, viene sempre più considerata relativa, mentre la variabilità viene messa in rilievo, essendo una caratteristica essenziale dei frasemi. Ciò vale per tutte le sottoclassi fraseologiche, compresi i binomi lessicali, che erano riconosciuti in particolar modo dalla loro struttura stabile. Si tratta di costruzioni polilessicali, perlopiù lessicalizzate, con una struttura più o meno stabile, caratterizzate spesso dall'idiomaticità. Diversi tipi di variazione, soprattutto di quella lessicale, caratterizzano i binomi stessi, ma finora non sono state condotte ricerche approfondite sulla loro irreversibilità, cioè sulla variazione topologica. Nonostante le mancanze dell'elaborazione fraseografica dei binomi, molti di essi mostrano un'elevata percentuale di reversibilità e l'ordine dei loro componenti non è così immutabile come è stato sostenuto finora. L'ordine dei componenti di molti binomi sull'asse sincronico è reversibile e c'è spesso la preferenza per una sequenza, il che dovrebbe essere preso in considerazione nella loro elaborazione fraseografica. L'analisi degli esempi estratti dai web corpora *itWaC* per l'italiano e *hrWac* per il croato conferma che la reversibilità è una caratteristica essenziale dei binomi lessicali.

PAROLE CHIAVE:

frasemi, binomi, variazione, ordine dei costituenti, irreversibilità

(Ir)reversibility of Croatian and Italian Binominals

SUMMARY

When phraseology first emerged as a scientific discipline, the structural stability of phraseological units was emphasized as one of its most important properties. However, the recent research based on the on-line corpora suggests that certain properties of phraseological units require a differentiated approach, and while the structural stability is still one of its inherent properties, it is considered relative, which is why its variability is increasingly emphasised. This applies to all types of phraseological units, including binominals, which are typically characterized by a rigid structure. Binominals are multi-word units, mainly lexicalized, and have a more or less stable structure, which often denotes idiomaticity. Different types of idiom variations, especially lexical ones are one of the characteristics of binominals; but their irreversibility, i.e., topological variation, has not been extensively researched. Despite the shortcomings of the phraseological analysis of binominals, many showed a high degree of reversibility, and the sequence of their components proved to be more inconsistent than previously claimed. Within a given synchronous cross-section, the sequence of many binomial components is reversible, while one sequence is often prioritized. This should be increasingly considered in the phraseographic analyses of binominals. The analysis of the examples extracted from the Italian web corpus *itWaC* and Croatian *hrWac* confirms that reversibility is an inherent property of binominals.

KEYWORDS:

idioms, binominals, variation, sequence of components, irreversibility

